

Príspevok k ľudským obetám a k prejavom antropofágie v železovskej skupine na juhozápadnom Slovensku*

■ Pavol JELÍNEK

Slovenský archeologický a historický inštitút

Príspevok pojednáva o neolitických nálezoch ľudských kostí spolu s izolovanými kosťami z prostredia železovskej skupiny z juhozápadného Slovenska. Autori ich považujú za zachované hmotné pozostatky po rituálnej činnosti, ktorá bola vykonávaná so zámerom dosiahnuť prosperitu pre danú komunitu. Táto aktivita mala pravdepodobne orgiastický charakter a jej analogické relikty je možné hľadať v antických prameňoch a ľudových zvykoch doložených v európskom folklóre.

The contribution deals with the Neolithic finds of human skeletons in connection with isolate bones in the milieu of Železovce group from the south-western Slovakia. The authors treat them as preserved material remains of the ritual activity that was practised with the intention to achieve the prosperity for the specific community. This ritual activity had probably orgiastic character and their analogical relicts can be found in ancient literary sources and traditional customs of European folklore.

Kľúčová slova / keywords: Neolit, železovská skupina, juhozápadné Slovensko, ľudské obety, antropofágia / Neolithic, the Železovce group, the south-western Slovakia, human sacrifices, anthropophagy

Úvod

Predložený príspevok má za úlohu podrobnejšie informovať o pozoruhodnej skupine nálezov

■ Obr. 1 Blatné, objekt 327/78 / Fig. 1 Blatné, feature 327/78

ľudských skeletov v sídliskových objektoch, ktorú vyčlenil autor (Jelínek 2007, Jelínak/Varsík v tlači, Jelínek 2009). Na tomto mieste dopĺňam ďalšie podrobnosti, najmä dokumentáciu, a antropologické určenie jedincov z Blatného. Na tomto mieste by som rád vyjadril vďaka J. Pavúkovi za poskytnutie informácií o náleze z Blatného a taktiež J. Jakabovi za antropologickú analýzu.

V nasledujúcej stati predstavujem zoznam pertraktovaných nálezov, pričom viac priestoru venujeme tým menej známym.

Zoznam nálezov

Blatné

(obr. 1, 2)

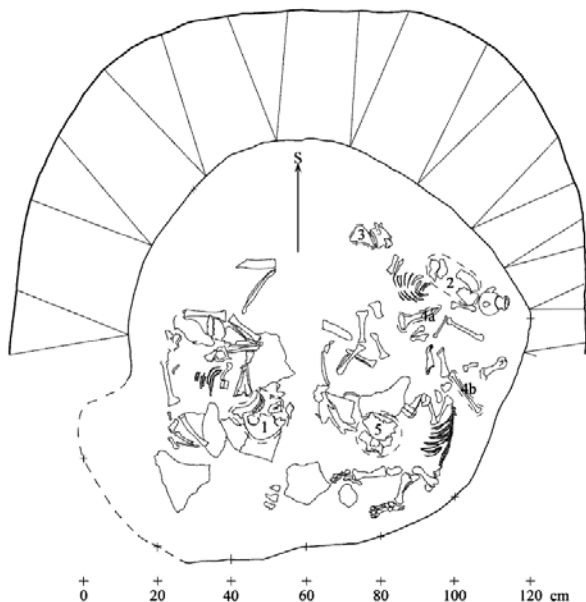
Objekt č. 327/78 – čiastočne porušená väčšia zásobná jama kruhového pôdorysu s rovným dnom (Pavúk 1980, 208). Pod objektom 327 so sivou popolovitou výplňou blízko západného profilu sa narážilo na koncentráciu črepov a fragment detskej lebky. Črepy boli postupne odstraňované a medzi nimi i pod nimi sa vyskytli dve kostry.

Pri juhozápadnom okraji na veľkých črepoch a pod nimi ležala detská kostra v silne skrčenej a neprirodzenej polohe. Lebka ležala na tyle, pohľadom hore. Pravá ruka bola ohnutá smerom k lebke cez trup, ľavá zas ohnutá po boku pozdĺž rebier. Rebrá sa nachádzali v prirodzenej polohe.

Popri východnom okraji sa zistila v natiahnutej polohe na pravom boku kostra malého psa (bez hlavy?), konca zadných nôh psa bol fragment detskej lebky. Ďalšie kosti z lebky ležali pred kolenami zadných končatín psa.

V severnej časti jamy bola odkrytá ďalšia detská kostra. Okolo nej sa nachádzali zlomky kostí chodidiel dospelého jedinca. Pri lebke dieťaťa bola umiestnená malá amfórka so zdobeným ústím s malou dierkou. Kostra ležala na ľavom boku, rebrá boli silne strávené, dolné končatiny v skrčenej

* Text je upravenou aktualizovanou verziou koreferátu P. Jelínek/V. Varsík: Ľudské obety a k prejavom antropofágie v železovskej skupine na juhozápadnom Slovensku. In: E. Kazdová (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. 27. zasadání badatelů pro výzkum neolitu Čech, Moravy a Slovenska (Vranov nad Dyjí 29. 9. – 3. 10. 2008).

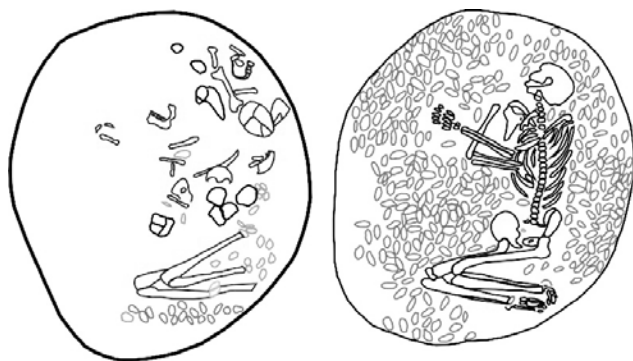
■ **OBR. 2** Blatné, objekt 327/78 (Jakab 2009, rukopis) / Fig. 2 Blatné, feature 327/78

polohe. Západne od kostry pri nádobe sa nachádzal ďalší fragment detskej lebky.

Podľa antropologického určenia (Jakab 2009, rukopis) sa v objekte 327/78 nachádzali kostričky dvoch detí (novorodenec a 8–15 mesačné) a izolované kosti ďalších piatich, resp. šiestich jedincov, detských aj dospelých. Na kostiach sa dochovali stopy perimortálneho násillia a tepelnej úpravy.

Štúrovo (obr. 3)

Objekt č. 92 – elipsovité jama s plochým dnom a šikmými stenami, ktoré sa smerom nahor zužujú. V hornej vrstve výplne jamy boli objavené malé i väčšie fragmenty ľudských kostí z viacerých jedincov. Nižšie sa našla 10 cm mocná vrstva sivej hliny so schránkami lastúrníkov. Pod ňou ležala kompletná kostra v skrčenej polohe, s trupom na chrbte a doprava zohnutými dolnými končatinami, orientovaná v smere východ-západ, s pohľadom na sever. Takmer celé dno jamy (aj pod kosterou) bolo pokryté lastúrami v počte asi 300 kusov (Pavúk 1994, 96).

■ **OBR. 3** Štúrovo, objekt č. 92 / Fig. 3 Štúrovo, feature 92

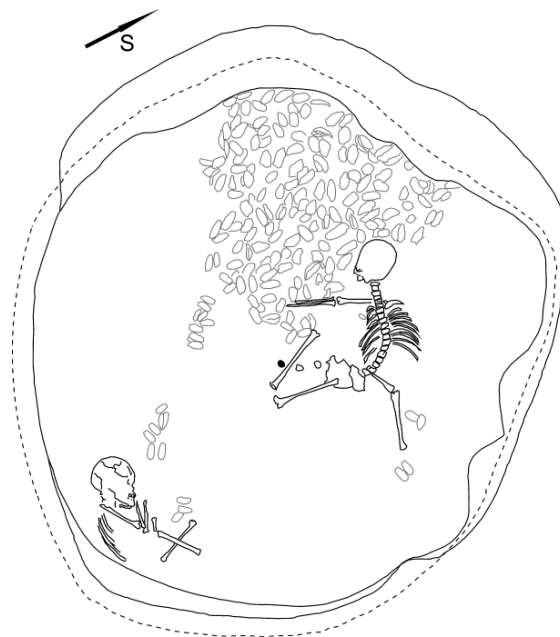
Podľa antropologického určenia J. Jelínka (1975) bola v objekte uložená pravdepodobne žena vo veku 30–40 rokov. Izolované kosti pochádzajú z viacerých jedincov, ktoré nesú stopy po opálení a vyberaní špiku.

Veľký Meder

Z výskumu J. Hromadu a V. Varsika na polykultúrnej lokalite Vámostelek pochádza 43 sídliskových objektov, datovaných do obdobia kultúry s mladšou lineárnou keramikou a železovskej skupiny (obr. 7). V dvoch sídliskových jamách ležali tri kostry zasypané lastúrami sladkovodných mäkkýšov (Hromada/Varsik 1992, 47). Antropologické posudky vykonal J. Jakab (1991; 1992)

Objekt č. 63/90 (obr. 4)

Na úrovni terénu sa črtal v okolitom sprašovo-piesčitom podloží ako tmavý flak takmer čiernej farby oválneho až kruhového tvaru. Po vybratí sa zistila jama o rozmeroch 220×196 cm s hĺbkou 55 cm, s rovným dnom, a šikmými stenami. Materiál z výplne obsahoval kamennú, štiepanú aj hladnú industriu, kostené šidlo a početný črepový materiál železovskej skupiny.

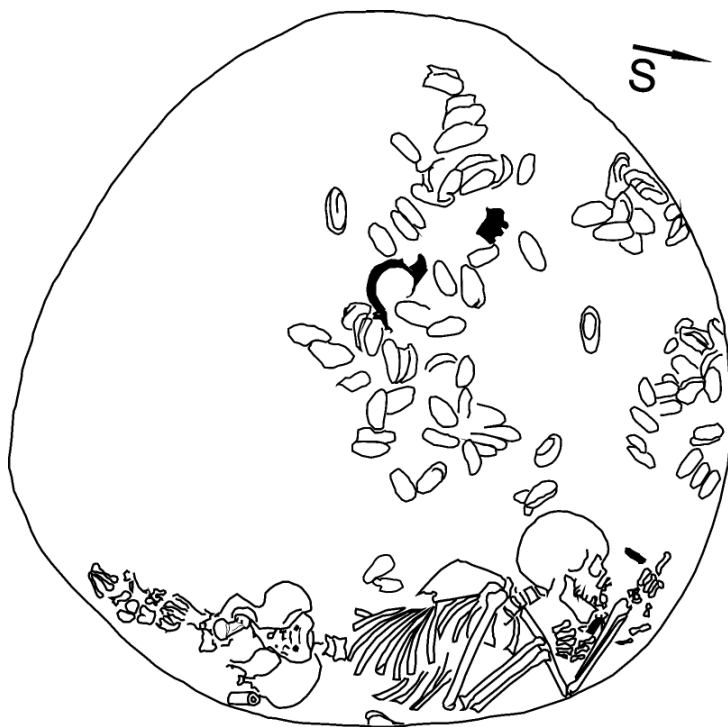
■ **OBR. 4** Veľký Meder, objekt 63/91 / Fig. 4 Veľký Meder, feature 63/91 (barevná verze obr. 3 a 4 na vnútornej obálke publikácie)

V jame sa zistili kostry dvoch ľudských jedincov. Prvý z nich bol pohodený približne uprostred sídliskového objektu. Skelet bol skrútený a otočený chrbtovou časťou smerom hore. Druhý jedinec bol uložený v silno skrčenej polohe na ľavom boku. Ide o pomerne zle zachovanú detskú kostru. Obaja jedinci boli úplne zasypaní lastúrami korýtok, ktorých bolo v objekte vyše 700.

Antropologická analýza prvého skeletu určila, že ide o veľmi nízku ženu (cca 135 cm) vo veku 50–60 rokov. Druhý patrila 6 až 8-ročnému dieťaťu.

Objekt č. 65/90 (obr. 5)

Na úrovni zistenia (50 cm pod dnešnou úrovňou terénu) sa rysoval tmavý flak čiernej farby takmer pravidelného kruhovitého tvaru v okolitom svetložltom podloží. Objekt mal priemer 132 cm, hĺbku 25 cm, rovné dno a šikmé steny. Výplň obsahovala železovské črepy a nepočítané úštepy.

■ **OBR. 5** Veľký Meder, objekt 65/91 / *Fig. 5 Veľký Meder, feature 65/91 (barevná verze na vnitrní obálce publikace)*

Na dne jamy ležal skelet jedinca, v silne skrčenej polohe na ľavom boku s rukami pred tvárovou časťou. Mŕtvy bol uložený pri východnej stene objektu s orientáciou sever-juh a pohľadom na severovýchod. V priestore rúk ležali dva kamenné úštepy. Mŕtvy bol zasýpaný lastúrami korýtok.

Antropologický posudok preukázal, že kostra v objekte patrila 30 až 40ročnej žene. Okrem nej sa v objekte nachádzali fragmenty kostí 13 až 16 a 2 až 4ročného dieťaťa.

Najbližšie analógie nachádzame taktiež v prostredí železovskej skupiny v priestore juhozápadného Slovenska. Na sídlisku v Cíferi-Páci boli do elipsovitej jamy uložení dvaja jedinci v skrčenej polohe chrbtami k sebe. Ako príloha boli zistené dve nádoby s atypickou výzdobou (Kolník 1980, 107-108). Podľa antropologického určenia ide o 18 až 20ročného muža (?) a 16 až 18ročnú ženu (Jakab 1993, 120). Obe telá boli zviazané do skrčenej polohy a ešte privityazané k sebe. Z tejto lokality pochádza aj nález jedinca pohodeného do sídliskovej jamy s jednou rukou zviazanou za chrbtom (Kolník 1978, 132).

Na polykultúrnej lokalite v Jelšovciach preskúmal J. Bátora (1999) dom železovskej skupiny s kolovou a žľabovou konštrukciou. V žľabe boli uložené dve kostry hlavami smerom k sebe. Nad jednou z nich ležali tri guľovité nádoby. Kostry patrili dospelým ženám a niesli stopy násilia (Jakab 1999a).

„Kuchynskú úpravu“ na izolovaných ľudských kostiach máme antropologicky doloženú len zo Štúrova. Absencia podobných dokladov z Blatného a Veľkého Medera preto ponúka možnosti aj iného výkladu ako sa izolované kosti mohli dostať do objektu (napr. postmortálne manipulácie s ľudskými kosťami po rozpade mäkkých tkanív apod.) Pre podporu názoru, že ide o ľudskú obeť spojenú s kanibalskou hostinou nás vedú možné doklady antropofágie z prostredia železovskej skupiny z Bajča (Vondráková 1990, 1991) a domnienka, že nie všetky izolované kosti z objektu po rozporciovaní tela museli prejsť ohňom, alebo niesť stopy „kuchynskej úpravy“ (porovnaj Kandert 1982, 195-196).

Z Blatného pochádzajú aj ďalšie doklady neobvyklých postmortálnych manipulácií s telami. V jednom objekte sa nachádzala ľudská lebka obložená kameňmi a črepmi veľkých nádob. V susednej jame zásobnicového tvaru sa našiel postkranálny skelet, pričom nie je vylúčené, že lebka k nemu patriaca bola zničená pri hĺbení vedľajšej jamy (Pavúk 1980, 208). Žiaľ, aj tu absentuje antropologická analýza.

Nádobka z objektu v Blatnom (Pavúk 1981, frontispice; **obr. 6**) má analógie v Bratislave Mlynskej doline, Čachticiach a Nitre-Mikovom dvore. Bratislavský exemplár pochádza zo sídliska (Farkaš/Novotný 1993, obr. 6), nález z Čachtíc je bez bližších nálezových okolností. Funkciu nádoby autori interpretujú ako závesnú lampičku (Kolník/Paulík 1959, 95, obr. 1).

Z pohrebiska v Nitre-Mikovom dvore pochádza miniatúrna uzavretá nádobka z hrobu dospelého jedinca (hrob 6). Pohrebisko je datované do kultúry s mladšou lineárnou keramikou, niektoré črepy však nesú železovskú výzdobu (Březinová 1999; Jakab 1999b).

Nálezmi závesných nádobiek sa zaoberala E. Čermáková (2003, 19-21), ktorá ich dáva do súvisu s pochovávaním detí. Túto interpretáciu nepokladáme za celkom správnu, pretože nález z Nitry-Mikovho dvora autorka priradila omylom do inventára detského hrobu. Súvis s náboženskou sférou však považujeme za pravdepodobný. Zaujímavý je aj fakt, že všetky podobné nádoby pochádzajú výlučne z juhozápadného Slovenska.

Z uvedených skutočností vyplýva, že pertraktované nálezy s ľudskými skeletmi predstavujú neobvyklú skupinu nielen v rámci železovskej skupiny (Farkaš 2002), ale aj stredoeurópskeho neolitu vôbec. Doklady násilných zásahov, kanibalizmu, či skalpovania sú z tohto obdobia známe. Naše prípady však reprezentujú

jedinečný jav. Uloženie/pohodenie ľudského tela spolu s izolovanými ľudskými kosťami do sídliskového objektu napovedá, že ide o rituálnu činnosť, ktorá sa vo výslednej podobe odlišuje od „klasických“ hrobov. Aj keď jednotný pohrebný rítus v strednom neolite nebol ešte plne etablovaný pre všetkých členov spoločnosti, predsa už v ňom platili isté pravidlá. To nám dovoľuje predpokladať, že cieľom činností, ktoré viedli k vzniku predmetných nálezových situácií nebol primárne funerálny úmysel.

Vo všetkých prípadoch sa do objektov dostali zvyšky potravín. V Blatnom ich potvrdzujú rekonštruovateľné nádoby, v ostatných prípadoch aj veľké množstvo sladkovodných korýtok. Odpad po jedení mäkkýšov naznačuje, že sa do objektu dostali v teplejšom, pravdepodobne letnom období (Pavúk 1994, 96). Neprítomnosť sladkovodných mäkkýšov v objekte v Blatnom je zdôvodniteľná celkovým minimálnym zastúpením nálezov korýtok na lokalite (informácia J. Pavúka). V okolí biotopu nemali vhodné podmienky. Naproti tomu v užšej podunajskej oblasti tvorili mäkkýše zložku potravinovej základne. Nachádzajú sa aj na lokalite Borovce, situovanej severne od Blatného v povodí Váhu (Cheben/Illášová/Miklíková 2000, 236). Nepokladáme za vylúčené, že korýtka ako potravina, mohli mať pre vtedajšie prirúčené populácie aj určitý symbolický význam a že ľudia ich konzumovali ako rituálny pokrm pri náboženských slávnostiach. Ich požívanie mohlo symbolizovať hojnosť, zdravie či blahobyt, ako je to aj dnes u niektorých tradičných sviatočných pokrmov.

Religionistické pramene

Neolitické náboženské predstavy sú všeobecne spájané s poľnohospodárstvom a plodnosťou zeme a ľudí (podrobnejšie Podborský 2006, 132-133; Eliade 1995, 54n.). Presnejšie rekonštruovať neolitické náboženstvo alebo priebeh rituálov je nemožné, aj keď isté náznaky a indície sa mohli dochovať v náboženstvách a mytológiách z mladších období (Romsauer 1979, 56-60; Eliade 1995, 46n.; Eliade 2004, 250; Kovárník 1997). Modelom pre európsky neolit by mohla byť mytológia starého Grécka (únos Persefony, Adónis a i.), kde sú vegetačné rituály (napr. tzv. thesmoforie, adónie, dionýzie) spojené s podsvetím, orgiami a v mýtickej rovine aj s krvavými obetami (Podborský 2006, 135), resp. roztrhaním zaživa (Orfeus, Pentheus). Ľudské obety u Germánov sa spájajú najmä s bohyňou Nerthus. V literatúre je popísaných niekoľko spôsobov ľudských obiet s rôznym účelom aj v prostredí Keltov a Slovanov (prehľadne Vlčková 1999; 2002; Profantová/Profant 2004). V európskom folklóre sa takisto zachovali zvyky symbolických ľudských obiet v spojení s poľnohospodárskymi prácami (Eliade 2004, 336).

Doklady zvyškov potravín a nápojov (v podobe rozbitých nádob a korýtok v sídliskových objektoch) pokladáme spolu s jednotlivými ľudskými kosťami za zvyšky rituálnej hostiny, ktorá zrejme zohráva dôležitú úlohu v neolitických kultoch (Kovárník

1997, 50) V prenesenom význame je spoločné jedlo nielen sociálnym spojivom, ale komunita sa tak prostredníctvom jedla integruje s božstvom (Lurker 2005, 160). Na tomto mieste je vhodná (aj keď anachronická) Plíniova správa, ktorý ďakuje Rimanom, že vykynožili obľudnosti barbarov, „keď zabiť človeka považovali za zbožné a jesť mäso ľudskej obety za veľmi zdravé“ (Plinius 1974, 253).

Prítomnosť psa v objekte v Blatnom sa dá vysvetľovať viacerými spôsobmi. Môže byť rovnakou obeťou ako detskí jedinci v objekte, potravinovou výbavou, alebo akýmsi sprievodcom (psychopompom) do podsvetia (Lurker 2005, 374; Reimbold 2005, 403; Stuchlík 2004). Psie skelety a ich lebky, interpretované ako obety sa objavujú prakticky po celý pravek (Andralojc 1993).

Tvar závesných nádobiek (makovica) môže viesť aj k úvahám o omamných nápojoch. E. Čermáková (2002, 20-21) ich dáva do súvisu so symbolikou božstva spánku (napr. grécky Hypnos, brat smrti), ale mak bol aj rastlinou zasvätenou v starogréckej mytológii Persefone (Reimbold 2005, 373).

Jedenie sladkovodných mäkkýšov mohlo mať rituálny význam, mušle sú starým a rozšíreným symbolom znovuzrodenia (Lurker 2005, 309).

Domnievame sa, že nálezy z Blatného, Štúrova, Veľkého Medera a snáď aj Cífera-Pácu sú pozostatkami rituálov spojených so zabezpečením dostatku úrody, hojnosti a prosperity pre vtedajšie roľnícke, resp. roľnícko-rybárske spoločenstvá.

Vyhodnotenie

Predpokladáme, že pri nálezoch z Blatného, Štúrova a Veľkého Medera ide pravdepodobne o zachované hmotné pozostatky rituálnej činnosti, ktorá bola vykonávaná so zámerom dosiahnuť prosperitu pre danú komunitu. Obrady mohli byť fixované na určitú dobu, zakotvenú v neolitickom „agrárnom kalendári“ (jesenné umieranie s prísľubom jarného znovuzrodenia?). Neolitické náboženské predstavy sú vo všeobecnosti späté s umieraním a znovuzrodením. Preto aj vonkajšie znaky poľnohospodárskeho rituálu majú príbuzné znaky s pohrebnými rituálmi („vyslanie“ do podsvetia?). Tieto aktivity mohli mať až orgiastický charakter, ako ich poznáme zo starovekého Predného Východu (Kovárník 1997, 50) a ich analogické relikty možno hľadať v antických prameňoch a ľudových zvykoch doložených v európskom folklóre.

Záver

Uvedené skutočnosti naznačujú, že v prostredí železovskej skupiny jestvovali isté navzájom príbuzné spoločensko-náboženské zvyklosti, ktoré patrili ku kultúrnemu prejavu tejto archeologicky vyčlenenej skupine ľudskej populácie. Tak ako v hmotných prameňoch vidíme stopy po istej duchovnej spriaznenosti

■ Obr. 6

Nádobka z objektu 327/78 v Blatnom (podľa Pavúk 1981, frontispice) / Fig. 6 The vessel from the feature 327/78 in Blatné (after Pavúk 1981, frontispice)

(napr. výzdoba na keramike), tak ju môžeme vidieť aj na rituálnych činnostiach, ktorých stopy možno dedukovať zo skromných zachovaných fragmentov. Príklady z Jelšoviec a Cífera-Pácu napovedajú, že časť rituálov – aj keď vykonaných zrejme s iným zámerom ako sme v texte sledovali (Jelšovce - stavebná obeta?) – mali čiastočne podobný scenár.

Rozdiely v jednotlivých prípadoch – jedenie korýtok v pridunajskej oblasti, používanie závesných nádobiek v regiónoch vzdialenejších od Dunaja (**obr. 7**) môžeme hádam prisúdiť okrem stavu dochovania sa jednotlivých nálezov a ich vypovedacej schopnosti aj zámeru konkrétneho rituálu. V neposlednom rade rozdiely v prevádzaných úkonoch zrejme súviseli aj s regionálnymi odlišnosťami v náboženských zvyklostiach, ktoré vtedy neboli, a ani nemohli byť kanonizované tak, ako to poznáme u historických spoločenstiev.

Želiezovské nálezy však nie sú v kontexte kultúry s lineárnou keramikou izolované. Doklady antropofágie, t. j. rôzne stopy na izolovaných kostiach, svedčiace o násilných „konzumných“ zásahoch, sú známe napr. zo Zauschwitzu kde bol zistený v jednej jame súbor rozbitých kostí z piatich jedincov (Coblentz 1962). Hromadné nálezy ľudských tiel s násilnými zásahmi (Talheim, Schletz) spolu s dokladmi rituálnych aktivít (Herxheim) vedú k teórii o veľkej kríze v závere kultúry s lineárnou keramikou (Farrugia 2002).

Súdobé doklady predpokladanej antropofágie však pochádzajú aj z prostredia mimo oikumeny lineárnej keramiky. Z kultúrnych vrstiev a objektov sídliska bukovoohorskej kultúry v Šarišských Michaľanoch pochádzajú ľudské kosti a ich fragmenty, ktoré v mnohých prípadoch majú charakter prevarených kostí (Jakab 1986, 461).

Z Těšetíc-Kyjovic sú z kultúry s vypichovanou keramikou dva nálezy, označené ako hrob 12 a 13. V objektoch sa našli kosti z viacerých jedincov, obhorené, prepálené alebo rozbité. V hrobe 12 sa našli keramické nádoby a nádobka s červeným farbivom (Kazdová 1992; Kazdová 2005, 84, 85). Situácia je interpretovaná ako nedokončená kremácia. Pozoruhodné je, že kosti boli z viacerých ľudí. Je možné tak hovoriť o kríze nadregionálnej presahujúcej rozšírenie kultúry s lineárnou keramikou?

Otázkou ostáva problematika kanibalizmu v neolite. Tzv. konzumné zásahy na izolovaných ľudských kostiach nie sú vždy prijímané ako priamy doklad antropofágie. Nápomocný pri riešení tejto otázky by mohol byť genetický výskum priónových chorôb (Mead *et al.*), podľa ktorého sa u súčasných populácií vyvinula imunita voči Creutzfeldt – Jakobovej chorobe, ktorá sa šírila u pravekých populácií zjednením infikovaného tkaniva ľudského mozgu. Nie je isté, či išlo o rituálny kanibalizmus, nekrofágiu alebo iné možnosti. Krízová situácia v strednom neolite by však mohla byť jedným z období (napr. spolu s dobou bronzovou), kedy dochádzalo masovému rozšíreniu antropofagických praktík v Európe.

Literatúra

Andralojc 1993 - M. Andralojc: The phenomenon of dog burials in the prehistoric times on the area of middle Europe. 1993.

Bátora 1999 - J. Bátora: Nález kostier v základovom žľabe domu želiezovskej skupiny v Jelšovciach.

In: I. Kuzma (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 1998. Zborník referátov zo 17. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska (Dudince 22.-24.9.1998). Nitra, s. 11-14.

Březinová 1999 - G. Březinová: Neolitické nálezy z Nitry - Mikovho dvora. In: Kuzma, I. (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 1998. Zborník referátov zo 17. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska (Dudince 22.-24.9.1998). Nitra, 19-38.

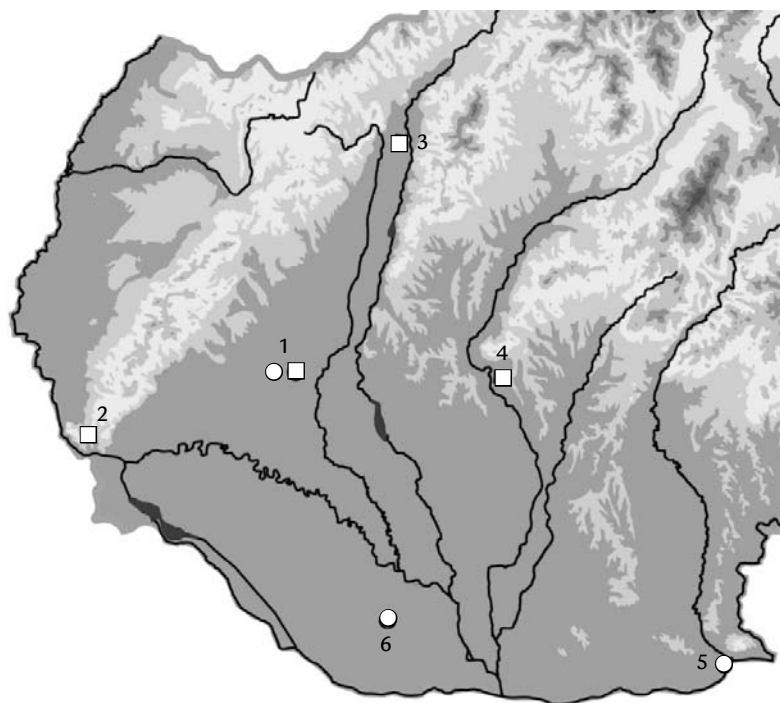
Coblentz 1962 - W. Coblentz: Bandkeramischer Kanibalismus in Zauschwitz. In: Ausgrabungen und Funde 7. Berlin 1962.

Čermáková 2003 - E. Čermáková: Problémy dětství v neolitu střední Evropy. Pravěk NŘ 12, 2002, Brno 2003, 7-45.

Eliade 1995 - M. Eliade: Dejiny náboženských predstáv a ideí I. Od doby kamennej po eleusínske mystériá. Bratislava 1995.

Eliade 2004 - M. Eliade: Pojednání o dějinách náboženství. Praha 2004.

Farkaš 2002 - Z. Farkaš: Nálezy ľudských pozostatkov v prostredí kultúry ľudu s lineárnou keramikou na Slovensku. Arch. Rozhľady 54, 2002, 23 -43.

■ **OB. 7** Rozmiestnenie nálezov. ○ objekty so skeletmi a izolovanými kosťami, □ miniatúrne závesné nádoby. 1 Blatné, 2 Bratislava Mlynská dolina, 3 Čachtice, 4 Nitra - Mikov dvor, 5 Štúrovo, 6 Veľký Meder / Fig. 7 The placement of finds. ○ features with skeletons and isolate bones, □ miniature hanging vessels. 1 Blatné, 2 Bratislava Mlynská dolina, 3 Čachtice, 4 Nitra - Mikov dvor, 5 Štúrovo, 6 Veľký Meder

- Farkaš/Novotný 1993 - Z. Farkaš/B. Novotný: Mladšia a neskorá doba kamenná. In: T. Štefanovičová a kol.: Najstaršie dejiny Bratislavy. Bratislava 1993. 39-80.
- Farrugia 2002 - J. P. Farrugia: Une crise majeure de la civilisation du Néolithique
- Danubien des années 5100 avant notre ère. Arch. Rozhledy 54, 2002, 44-98.
- Hromada/Varsík 1992 - J. Hromada/V. Varsík: Tretia sezóna výskumu vo Veľkom Mederi. AVANS 1990, 1992, 47, 48.
- Cheben/Illášová/Miklíková 2000 - I. Cheben/L. Illášová/Z. Miklíková: Schránky mäkkýšov v archeologických nálezoch neolitu a eneolitu Slovenska. In: M. Metlička (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí - 2000. Sborník příspěvků z 19. pracovního setkání badatelů zaměřených na výzkum neolitu a eneolitu České a Slovenské republiky (Plzeň 9.-12.10.2000) Plzeň 2001, s.233-237.
- Jakab 1986 - J. Jakab: Grundlegende anthropologische Charakteristik von Skeletten der Träger der Bükker Kultur aus Šarišské Michaľany. Slov. Archeológia 33, 1986, 455-462.
- Jakab 1991 - J. Jakab: Antropologický posudok. Príloha nálezovej správy č. 12 662/90. Uložené na AÚ SAV Nitra. 1991.
- Jakab 1992 - J. Jakab: Antropologický posudok. Príloha nálezovej správy č. 12 662/90. Uložené na AÚ SAV Nitra. 1992.
- Jakab 1993 - J. Jakab: Eudské kostrové zvyšky z nehrbových objektov a sídlisk v rozličných obdobiach praveku. In: E. Krekovič (ed.): Kultové a sociálne aspekty pohrebného ritu od najstarších čias po súčasnosť. Bratislava, s. 117-127.
- Jakab 1999 - J. Jakab: Kostry dvoch žien zo základového žľabu na neolitickom sídlisku v Jelšovciach. In: I. Kuzma (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 1998. Zborník referátov zo 17. pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska (Dudince 22.-24.9.1998). Nitra, s. 15-18.
- Jakab 1999- J. Jakab: Antropologická analýza neolitických hrobov z Nitry-Mikovho dvora. In: I. Kuzma (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich krajín 1998. Zborník referátov zo 17.pracovného stretnutia bádateľov pre výskum neolitu a eneolitu Čiech, Moravy a Slovenska (Dudince 22.-24.9.1998). Nitra, s. 39-43.
- Jakab 2009 rukopis - J. Jakab: Antropologický posudok. Rukopis 2009.
- Jelínek 1975 - J. Jelínek: Middleneolithic anthropological finds from Štúrovo, South Slovakia. Anthropologie (Brno) 13, 1975, 183-192.
- Jelínek 2007 - P. Jelínek: Nálezy dětských skeletů v sídliskových objektech z neolitu, eneolitu a doby bronzové z juhozápadného Slovenska. Štud. Zvesti AÚ SAV 42, Nitra 2008, 71-98.
- Jelínak/Varsík v tlači - P. Jelínek/V. Varsík: Eudské obety a k prejavom antropofágie v želiezovskej skupine na juhozápadnom Slovensku. In: E. Kazdová (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí. 27. zasedání badatelů pro výzkum neolitu Čech, Moravy a Slovenska (Vranov nad Dyjí 29. 9. - 3. 10. 2008). v tlači.
- Jelínek 2009 - P. Jelínek: Nálezy skeletů v sídliskových objektech - ich interpretácia a význam. Dizertačná práca uložená na KA UKF Nitra. 2009.
- Kandert 1982 - J. Kandert: Poznámky k využití etnografických údajů v případě výkladu knovízských „hrobů“. Arch. Rozhledy 34, 1982, 190-200.
- Kazdová 1992 - E. Kazdová: K pohřebnímu ritu lidu s vypíchanou keramikou na Moravě. SPFFBU E 37, 1992, 8-24.
- Kazdová 2005 - E. Kazdová: Osada a hroby lidu s vypíchanou keramikou. In: V. Podborský (red.): Pravěk mikroregionu potoka Těšetičky/Únanovky. K problematice pravěkých sociálních struktur. Brno 2005, 80-87.
- Kolník 1978 - T. Kolník: Další etapa výskumu v Cíferi-Páci. AVANS 1977, 1978, 128-137.
- Kolník 1980 - T. Kolník: Výskum v Cíferi-Páci v roku 1979. AVANS 1979, 1980, 106-111.
- Kolník/Paulík 1959- T. Kolník, J. Paulík: Čachtice v praveku. (Súpis archeologickej zbierky v Čachticiach), Štud. Zvesti AÚ SAV 3, Nitra, 87-114.
- Kovárník 1997 - J. Kovárník: K významu pravěkých kruhových příkopů. Úvahy k hospodářství, náboženství a organizovanosti starých zemědělských civilizací. Brno 1997.
- Lurker 2005 - M. Lurker: Slovník symbolů. Praha 2005.
- Mead et al. - S. Mead et al.: Balancing selection at the prion protein gene consistent with prehistoric kurulike epidemics. In: <http://www.sciencemag.org/cgi/content/full/300/5619/640> (28. 2. 2010)
- Pavúk 1980 - J. Pavúk: Výskum neolitického sídliska v Blatnom. AVANS 1978, Nitra 1980, 206-211.
- Pavúk 1981- J. Pavúk: Umenie a život doby kamennej. Martin 1981.
- Pavúk 1994 - J. Pavúk: Štúrovo. Ein Siedlungsplatz der Kultur mit Linearkeramik und der Želiezovce-Gruppe. Nitra 1994.
- Plinius 1974 - Plinius Starší: Kapitoly o přírodě. (Preklad do češtiny: F. Němeček). Praha 1974.
- Podborský 2006 - V. Podborský: Náboženství pravěkých Evropanů. Brno 2006.
- Profantová/Profant 2004 - N. Profantová/M. Profant: Encyklopedie slovanských bohů a mýtů. Praha 2004.
- Reimbold 2005 - E. T. Reimbold: heslá - Persefoné, -průvodci duší. In: M. Lurker: Slovník symbolů. Praha 2005.
- Romsauer 1979 - P. Romsauer: Matriarchálne kulty a ich prejavy v praveku a vo včasnej dobe dejinnej. In: Historické korene vzniku náboženstva a jeho prjavy v praveku a včasnej dobe dejinnej. Nitra 1979.
- Stuchlík 2004 - S. Stuchlík: Pes v neolitu. In: Janák, V. - Stuchlík, S. (ed.): Otázky neolitu a eneolitu našich zemí- 2002, Acta archaeologica Opaviensia 1, Opava, 213-226.
- Vlčková 1999 - J. Vlčková: Encyklopedie mytologie germánských a severských národů. Praha 1999.
- Vlčková 2002 - J. Vlčková: Encyklopedie keltské mytologie. Praha 2002.
- Vondráková 1990 - M. Vondráková: Eudské kosti z neolitického sídliska v Bajči. AVANS 1988, Nitra 1990, 170, 171.
- Vondráková 1991 - M. Vondráková: Eudské kostrové zvyšky z neolitického sídliska v Bajči. AVANS 1989, Nitra 1991, 107.

Summary

Contribution to human sacrifices and demonstrations of anthropophagy in the Želiezovce group from the south-western Slovakia

The authors present rare finds of skeletons in settlement features, which were deposited together with isolate human bones and nourishment remains (vessels that can be reconstructed, shells of freshwater mollusks). They assume, that it is not the common process of burial, though the human sacrifice connected with the cannibalistic feast. They try to reconstruct the events, which led to the creation of those finding situations. The assessed finds come wholly from the milieu of Želiezovce group and belong to its cultural demonstration, as well as its other characteristic features.

■ Mgr. Pavol Jelínek, Ph.D.

pavol.jelinek@gmail.com
Slovenský archeologický a historický inštitút